

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.3.30>

А. В. Омельченко

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри приватного права
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: 0000-0002-8407-8555

Л. О. Кожура

доктор юридичних наук, професор,
директор ННІ «Юридичний інститут
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»
ORCID ID: 0000-0003-4100-9530

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження адміністративно-правових засад державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні обумовлена важливістю завдань та функцій, які виконують нотаріуси та інші суб'єкти нотаріальної діяльності у сфері захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб в умовах введення в Україні воєнного стану.

Державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності; здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведенням перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів; визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні розмірів плати за їх надання державними нотаріусами; встановленні правил професійної етики нотаріусів.

Державне регулювання нотаріальної діяльності здійснюється із використанням специфічних для цієї сфери функцій, форм та методів державного регулювання. При цьому переважно використовуються правові форми та адміністративні методи державного регулювання.

Державне регулювання нотаріальної діяльності відноситься до компетенції Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України.

Введення в Україні правового режиму воєнного стану спричинило прийняття ряду змін у сфері державного регулювання нотаріальної діяльності, що знайшло своє відображення у законодавстві.

Ключові слова: *нотаріат, нотаріальна діяльність, державне регулювання, функції, форми та методи державного регулювання, орган державної влади.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження адміністративно-правових засад державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні обумовлена важливістю завдань та функцій, які виконують нотаріуси та інші суб'єкти нотаріальної діяльності у сфері захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб в умовах введення в Україні воєнного стану. Зазначене дослідження має на меті підвищення ефективності державного регулювання

нотаріальної діяльності в умовах дії воєнного стану.

Метою статті є дослідження адміністративно-правових засад державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні.

Стан дослідження. Окрім аспектів адміністративно-правових засад державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні були предметом наукових досліджень [1–5]. В даній статті зроблена спроба системно та комплексно

розглянути питання державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні з точки зору адміністративного права, зокрема в умовах правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що питанням державного регулювання нотаріальної діяльності в законодавстві України приділяється значна увага. Так, згідно із ст. 2¹ Закону України «Про нотаріат» державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у:

встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведенням перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства;

визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства;

визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами;

встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні розмірів плати за їх надання державними нотаріусами;

встановленні правил професійної етики нотаріусів [6].

Слід зазначити, що форми і методи державного регулювання нотаріальною діяльністю можна поділити на дві групи: форми і методи, що властиві для державного регулювання в цілому та форми і методи, що стосуються лише державного регулювання нотаріальною діяльністю.

Найбільш типовою класифікацією форм державного управління та регулювання, що зустрічається в юридичній літературі, є їх поділ на правові та неправові. Правові форми державного регулювання нотаріальною діяльністю пов'язані із встановленням та застосуванням норм права, а їх використання викликає певні юридичні наслідки. Правові форми державного регулювання органічно пов'язані із правостановлюючою, правовиконавчою та правоохоронною формами діяльності. До неправових форм державного регулювання відносять діяльність

по реалізації організаційних та матеріально-технічних дій, спрямованих на впорядкування управлінських відносин, які не створюють правових наслідків.

При використанні форм державного регулювання застосовуються відповідні методи державного регулювання. За загальною класифікацією методи державного регулювання поділяються на організаційні, адміністративні та економічні. Всі зазначені методи державного регулювання тісно пов'язані між собою у практичній діяльності. За допомогою адміністративних методів здійснюється централізоване регулювання нотаріальною діяльністю, що відображається у компетенції Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України. До економічних методів державного регулювання нотаріальною діяльністю слід віднести такі методи, як встановлення державою ставок державного мита та ставок консульських зборів.

Указом Президента України від 12 березня 1996 р. № 179/96 було затверджено Загальне положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади [7]. Організацію, повноваження та порядок діяльності центральних органів виконавчої влади України визначають норми Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 р. № 3166-VI [8].

Функція державного регулювання нотаріальною діяльністю покладена на Міністерство юстиції України та його територіальні органи, а також на Міністерство закордонних справ України (частині виконання нотаріальних функцій закордонними дипломатичними установами).

Положення про Міністерство юстиції України було затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228. За своїм правовим статусом Міністерство юстиції України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Міністерство юстиції України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, політику у сфері нотаріату та в інших сферах правової політики [9].

Організація роботи нотаріату є одним із основних завдань Міністерства юстиції України. Відповідно до цього завдання Міністерство юстиції України виконує такі функції: здійснює державне регулювання нотаріальної діяльно-

сті, зокрема встановлює умови допуску громадян та посадових осіб органів місцевого самоврядування, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, передбачених законом, до провадження нотаріальної діяльності, здійснює контроль за організацією нотаріату та нотаріальної діяльності уповноважених осіб, керівництво державними нотаріальними конторами, перевіряє організацію нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства, видає та анулює в установленому законом порядку свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, видає уповноваженим особам свідоцтва про право на вчинення нотаріальних дій щодо оформлення спадкових прав, встановлює порядок виготовлення та знищення печатки приватного нотаріуса, вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та уповноважених осіб; затверджує положення про державний нотаріальний архів, порядок проходження стажування уповноваженими особами, порядок проведення перевірки організації нотаріальної діяльності державних, приватних нотаріусів та уповноважених осіб, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства, порядок підвищення кваліфікації працівників органів нотаріату, нотаріусів, помічників нотаріусів та уповноважених осіб, установлює правила професійної етики нотаріусів, здійснює аналітично-методичне забезпечення нотаріальної діяльності, узагальнює та регулює нотаріальну практику, готує для нотаріусів та уповноважених осіб роз'яснення з питань, що належать до компетенції Міністерства; забезпечує ведення Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, Єдиного реєстру нотаріусів, Державного реєстру обтяжень рухомого майна, Спадкового реєстру, Єдиного реєстру довіреностей; забезпечує організацію роботи Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, Комісії з питань застосування заходів впливу за порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та комісії з питань складення іспиту із спадкового права посадовими особами органів місцевого самоврядування, уповноваженими на вчинення нотаріальних дій; здійснює підго-

товку нотаріально оформлених документів для їх консульської легалізації, надає консульським установам і дипломатичним представництвам допомогу з питань вчинення нотаріальних дій; проставляє апостиль на офіційних документах, що видаються органами юстиції та судами, державними архівними установами, на виписках з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, а також на призначених для використання на території іноземних держав документах, що оформляються нотаріусами; здійснює регулювання і нагляд за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу, в тому числі нотаріусів, шляхом проведення планових та позапланових перевірок, у тому числі безвиїзних; забезпечує надання методологічної, методичної та іншої допомоги суб'єктам первинного фінансового моніторингу, зокрема нотаріусам (в тому числі надає рекомендації та роз'яснення з питань застосування законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення); інформує Держфінмоніторинг про дотримання суб'єктами первинного фінансового моніторингу, в тому числі нотаріусами, вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, в тому числі про виявлені порушення та заходи, вжиті для їх усунення та/або недопущення у подальшій діяльності; вносить до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату подання щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю у випадках, передбачених законом [9].

Положення про Міністерство закордонних справ України було затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 281. За своїм правовим статусом Міністерство закордонних справ України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, та є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері зовнішніх зносин [10].

До основних завдань Міністерства закордонних справ України у сфері нотаріальної діяльності відноситься захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном.

Відповідно до покладених на нього завдань Міністерство закордонних справ України виконує такі функції у сфері консульської та нотаріальної діяльності: забезпечує підтримання дипломатичних і консульських зносин з іноземними державами, представництво України у міжнародних організаціях та спеціальних місіях; забезпечує взаємодію з дипломатичними представництвами, консульськими установами іноземних держав, представництвами міжнародних організацій в Україні, а також дипломатичним корпусом, акредитованим в Україні; затверджує відповідно до міжнародних договорів України положення про акредитацію працівників дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав в Україні, міжнародних організацій та їх представництв, місій, а також членів їх родин та здійснює таку акредитацію; здійснює нагляд за наданням дипломатичним представництвам і консульським установам іноземних держав, їх персоналу і членам сімей персоналу привілеїв та імунітетів, передбачених законодавством та міжнародними договорами України, а також привілеїв та імунітетів закордонним дипломатичним установам України, їх персоналу і членам сімей персоналу з урахуванням принципу взаємності, а також нагляд за додержанням дипломатичних і консульських привілеїв та імунітетів; забезпечує виконання в Україні та за кордоном консульських функцій, вчиняє консульські дії на території України та за кордоном; забезпечує оформлення і видачу дипломатичними представництвами та консульськими установами України за кордоном паспорта громадянина України для виїзду за кордон, у тому числі з безконтактним носієм інформації; затверджує інструкцію про порядок державної реєстрації актів цивільного стану в дипломатичних представництвах та консульських установах України за кордоном; вживає згідно з компетенцією заходи до забезпечення виконання консульських функцій стосовно морських та повітряних суден України відповідно до законодавства України та міжнародного права. Керівників консульських установ України призначає Міністр закордонних справ України [10].

Введення в Україні правового режиму воєнного стану спричинило прийняття ряду змін у сфері державного регулювання нотаріальної діяльності.

Так, особливості діяльності нотаріату в умовах воєнного стану визначені Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28 лютого 2022 р. № 164 [14]; Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 р. № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, дер-

жателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» [12]; Наказом Міністерства юстиції України від 01.03.2022 р. № 1118/5 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» [13], яким були внесені зміни до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 [14], Положення про Спадковий реєстр, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 07 липня 2011 р. № 1810/5 [15], Положення про Єдиний реєстр довіреностей, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 28 грудня 2006 року № 111/5 [16]. Наказом Міністерства юстиції України від 01 квітня 2022 р. № 1307/5 було затверджено Перелік адміністративно-територіальних одиниць, в межах яких припиняється доступ користувачів до єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України, в умовах воєнного стану [17].

Висновки. Державне регулювання нотаріальної діяльності здійснюється із використанням специфічних для цієї сфери функцій, форм та методів державного регулювання. При цьому переважно використовуються правові форми та адміністративні методи державного регулювання.

Державне регулювання нотаріальної діяльності відноситься до компетенції Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України. За своїм правовим статусом Міністерство юстиції України та Міністерство закордонних справ України є юридичними особами публічного права, центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України.

Введення в Україні правового режиму воєнного стану спричинило прийняття ряду змін у сфері державного регулювання нотаріальної діяльності, що знайшло своє відображення у законодавстві, що регулює відносини у сфері нотаріальної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.
2. Долинська М. С. Нотаріальний процес: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 652 с.
3. Нотаріат в Україні: навчальний посібник / За ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КНТ, 2007. 680 с.
4. Фурса С. Я. Теорія нотаріального процесу: Науково-практичний посібник. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
5. Нотаріат України: підручник / С. Я. Фурса [та ін.] ; за заг. ред. С. Я. Фурси; Київ. нац. ун-т

- ім. Т. Шевченка, Центр правових досліджень Фурси. 3-тє вид., допов. та перероб. Київ: Алерта, 2015. 484 с.
6. Про нотаріат : Закон України від 02 вересня 1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
 7. Про Загальне положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади України : Указ Президента України від 12 березня 1996 р. № 179/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179/96#Text>
 8. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>
 9. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>
 10. Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-%D0%BF#Text>
 11. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>
 12. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 р. № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text>
 13. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату : Наказ Міністерства юстиції України від 01.03.2022 р. № 1118/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#Text>
 14. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>
 15. Про затвердження Положення про Спадковий реєстр : Наказ Міністерства юстиції України від 07 липня 2011 р. № 1810/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0831-11#n27>
 16. Про запровадження Єдиного реєстру довіреностей та внесення змін і доповнень до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України : Наказ Міністерства юстиції України від 28 грудня 2006 року № 111/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1378-06#n48>
 17. Про затвердження Переліку адміністративно-територіальних одиниць, в межах яких приймається доступ користувачів до єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України, в умовах воєнного стану: Наказ Міністерства юстиції України від 01 квітня 2022 р. № 1307/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0386-22#Text>

Omelchenko A. V., Kozhura L. O. Administrative and legal principles of state regulation of notarial activity in Ukraine

The relevance of the study of the administrative and legal foundations of state regulation of notarial activity in Ukraine is due to the importance of tasks and functions performed by notaries and other subjects of notarial activity in the field of protection of the rights and interests of individuals and legal entities in the conditions of the introduction of martial law in Ukraine.

State regulation of notarial activity consists in establishing the conditions for the admission of citizens to perform notarial activity, the procedure for stopping and terminating private notarial activity; carrying out control over the organization of the notary, carrying out inspections of the organization of the notarial activity of notaries; determination of bodies and persons who perform notarial acts, exercise control over the organization of the notary office, carry out inspections of the organization of notarial activity of notaries, their compliance with the procedure for performing notarial acts and compliance with the rules of notarial record keeping; determination of state duty rates, which is handled by state notaries; establishment of a list of additional services of a legal and technical nature that are not related to the performed notarial acts, and establishment of fees for their provision by state notaries; establishment of rules of professional ethics of notaries.

State regulation of notarial activity is carried out using functions, forms and methods of state regulation specific to this sphere. At the same time, legal forms and administrative methods of state regulation are mainly used.

State regulation of notarial activities falls within the competence of the Ministry of Justice of Ukraine and the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

The introduction of the legal regime of martial law in Ukraine caused the adoption of a number of changes in the sphere of state regulation of notarial activity, which was reflected in the legislation.

Key words: notary, notarial activity, state regulation, functions, forms and methods of state regulation, state authority.